

**Η κοινωνικο-πολιτική εμπειρία της Ελλάδας στην
μεταπολιτευτική περίοδο και οι αιτίες της σημερινής
κοινωνικής και πολιτικής κρίσης.**

Γιώργος Μπουσούτας – Θανάσουλας

2017

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύγχρονη οικονομική κρίση ξεκίνησε από τις Η. Π. Α. το 2008 και επεκτάθηκε στην Ευρώπη το δεύτερο εξάμηνο του ίδιου χρόνου. Στην χώρα μας έγινε φανερό το 2010 με το διάγγελμα του τότε πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου (1952 -) από το Καστελόριζο, την προσφυγή στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης και την εποπτεία των δανειστών.¹

Η κρίση στην Ελλάδα έχει χαρακτηριστεί, εκτός από οικονομική και ως κρίση αξιών και πολιτικής.² Επίσης έχει θεωρηθεί ότι δεν είναι μόνο εθνική, αλλά συστημική και αφορά το σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέχρι σήμερα αντιμετωπίζεται μόνο με οικονομικούς όρους, υποβαθμίζοντας το ρόλο του κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου στο οποίο θα εφαρμοστεί η οικονομική πολιτική.³

Στην μελέτη μας θα περιγράψουμε την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της μεταπολιτευτικής Ελλάδας στο πρώτο μέρος. Θα εντοπίσουμε, στην συνέχεια, τις αιτίες της κοινωνικής και πολιτικής κρίσης στην χώρα μας.

---

¹ Μ. Αλεξιάκης (2014), «Παγκόσμια οικονομική κρίση και Ελλάδα της πολιτισμικής και πολιτικής παρακμής», στο Σ. Ζαμπαρλούκου και Μ Κούση (επιμ) *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πεδίο, σ. 44.

² Ρ. Παναγιωτοπούλου (2013), «Κοινωνική συνοχή στην εποχή της οικονομικής κρίσης», *Κοινωνιολογική Επιθεώρηση*, τευχ. 1, σ. 155

³ Μ. Αλεξιάκης (2014), ο. π. σ. 45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Περιγραφή της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας της μεταπολιτευτικής Ελλάδας.

Από το 1974 μέχρι και το 1994 μπορούμε να εντοπίσουμε δύο περιόδους, ανά δεκαετία, όσον αφορά τα κυρίαρχα κοινωνικο-πολιτικά αιτήματα. Στην πρώτη κυριαρχεί το αίτημα του εκδημοκρατισμού. Στην δεύτερη διατυπώνεται το αίτημα του εκσυγχρονισμού του κράτους και των θεσμών, με την ενεργή συμμετοχή των μεσαίων τάξεων στην εξουσία.⁴

Η ελληνική κοινωνία αμφιταλαντεύεται ανάμεσα σε δύο κυρίως επιλογές. Η πρώτη δυσπιστεί σε κάθε καινοτόμο αλλαγή, σε κάθε τι που την απομακρύνει από τις γνώριμες πρακτικές που επικρατούν. Η δεύτερη ζητά να αναληφθούν πρωτοβουλίες ώστε νέες αντιλήψεις να επικρατήσουν στην οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό, την πολιτική και σε όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινότητας, συλλογικής και ατομικής. Καμία όμως από τις επιλογές αυτές δεν επικρατεί και τελικά μοιάζει η ελληνική κοινωνία να είναι ακινητοποιημένη και διστακτική για το ποια από τις δύο να επιλέξει.⁵

Αυτή η αμφιταλάντευση δεν δημιουργεί συνθήκες συμφωνίας στην κοινωνία όσον αφορά τους στόχους και τα μέσα για την επίτευξη τους. Οι διάφοροι διανοητές δεν συμφωνούν για την γενεσιουργό αιτία αυτού του γεγονότος. Ο Μανόλης Αλεξάκης

⁴ Ρ. Παναγιωτοπούλου (2008) «Ορθολογικές ατομοκεντρικές πρακτικές στα πλαίσια ενός ‘ανορθολογικού’ πολιτικού συστήματος» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ., σ. 249-250

⁵ Μ. Αλεξάκης (2008), «Καθένας για τον εαυτό του και όλοι εναντίον όλων: Θέσμιση του δημόσιου χώρου, πολιτική κουλτούρα και κοινωνικές συγκρούσεις στην Ελλάδα» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ, σ. 91

θεωρεί ότι αυτή είναι η έλλειψη θεσμοθέτησης ορθολογικών κανόνων για την λειτουργία των διαφόρων όψεων της κοινωνίας. Για τον Νίκο Μουζέλη (1939 -) η αιτία είναι το κομματικοκρατικό σύστημα και η αδύναμη *Κοινωνία Πολιτών*⁶. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στους φορείς των μεταρρυθμίσεων είναι η αιτία για τον Χαρίδημο Τσούκα (1961 -), ενώ για τον Θεόδωρο Πελαγίδη είναι «οι οικονομικές προσοδοθηρικές ομάδες».⁷

Το σύγχρονο ελληνικό κράτος και η κοινωνία του σχηματίστηκαν μετά τον Ιού-

λιο του 1974 με την παράδοση της εξουσίας από τους πραξικοπηματίες στρατιωτικούς στους πολιτικούς. Ο Αλεξάνδρης επισημαίνει δύο στοιχεία που επηρέασαν την συγκρότηση του κράτους. Το πρώτο ότι η εξουσία παραδόθηκε ομαλά και δεν υπήρξε ανατροπή του δικτατορικού καθεστώτος. Το δεύτερο ότι η μετάβαση και η θεσμοποίηση του σύγχρονου δημοκρατικού κράτους διεκπεραιώθηκε από ένα άτομο, τον Κωνσταντίνο Καραμανλή (1907 – 1998) και

πραγματοποιήθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα με επιτυχία.⁸

Το πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύθηκε ήταν μια πρωθυπουργική δημοκρατία με την έννοια ότι όλες οι σημαντικές εξουσίες δόθηκαν στον πρωθυπουργό, κυρίως μετά την αλλαγή του Συντάγματος το 1986. Αν και η δημοκρατία αυτή ήταν περισσότερο συγκεντρωτική και ολιγαρχική στην κορυφή της, σε σύγκριση με αυτή της περιόδου μετά τον εμφύλιο πόλεμο είχε κάποια χαρακτηριστικά που την καθιστούσαν περισσότερο ανοικτή, ελεύθερη, ανταγωνιστική και δημοκρατική. Τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν η προστασία και κατοχύρωση των δημοκρατικών δικαιωμάτων, η ελευθερία του τύπου και των πολιτικών απόψεων, η λειτουργία των συνδικάτων και η διεξαγωγή εκλογών χωρίς νοθείες και αποκλεισμούς κομμάτων, ενώ αποδέχονταν την μετάβαση της εξουσίας από κόμμα σε κόμμα.⁹

⁶ Με τον όρο *κοινωνία των πολιτών* εννοούμε τις μορφές κοινωνικής δράσης ατόμων ή ομάδων που δεν συνδέονται ούτε διοικούνται από το κράτος. Ως οργανωτική δομή υπηρετεί την εφαρμογή δημοκρατικών διαδικασιών για το κοινωνικό συμφέρον και αναλαμβάνει τον ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στους πολίτες.

⁷ ο. π. σ. 92-93

⁸ ο. π. σ. 104-105

⁹ ο. π. σ. 106-107

Δεν εντοπίζεται όμως σε αυτή μια ισχυρή *Κοινωνία Πολιτών* η οποία θα περιορίζε την κρατική αυθαιρεσία και θα αντιστέκονταν στην δημιουργούμενη *κομματικοκρατική δημοκρατία*. Αποτέλεσμα αυτής της έλλειψης είναι η υπερτροφική ανάπτυξη του κράτους και των κομμάτων. Συνέπεια αυτού η ύπαρξη ενός φιλελεύθερου, αντιδημοκρατικού πολιτικού συστήματος στο οποίο τα λαϊκά και εθνικά συμφέροντα θυσιάζονται στον βωμό της ψήφου και στην μετατροπή του κομματικού συστήματος από μέσο αντιπροσώπευσης σε αυτοσκοπό, με την «λογική των κομματικών μαγαζιών να υπερισχύει κάθε άλλης λογικής».¹⁰

Από την δεκαετία του 1990 παρατηρούνται κάποιες σημαντικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία που την κάνουν να μην έχει πολλές ομοιότητες με αυτή των πρώ-

των χρόνων της μεταπολίτευσης. Τα οράματα και οι ιδέες που επικρατούσαν από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετέπειτα αντικαθίστανται από «περισσότερο πραγματικές και εντονότερα ατομικιστικές επιδιώξεις και προτεραιότητες». Ο *‘κοινωνικός ιδεαλισμός’* δίνει την θέση του στον *‘ατομικιστικό ρεαλισμό’* θυμίζοντας αυτό που ο Max Weber (1864-1920) ονομάζει *απομάγευση του κόσμου*. Η αντίληψη για την πολιτική και την συμμετοχή σε αυτή έχει τροποποιηθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε η απογοήτευση να

εκφραστεί έντονα στις εκλογές του 1996.¹¹

Παρ’ όλα αυτά το κράτος στην Ελλάδα των αρχών του 21^{ου} αιώνα εξακολουθεί να είναι τεράστιο, υπερτροφικό, δυσκίνητο και αναξιόπιστο, όπου οι πελατειακές σχέσεις κυριαρχούν και ενισχύονται με αποτέλεσμα να γίνεται κοινή πεποίθηση η καλλίτερη εξυπηρέτηση των *‘ημετέρων’*¹². Ταυτόχρονα η *Κοινωνία Πολιτών*, ατροφική και ανίσχυρη, τόσο απέναντι στο κράτος και τα κόμματα όσο και απέναντι στις ατομικές

¹⁰ ο. π. σ. 110-111

¹¹ ο. π. σ. 111-112

¹² Ρ. Παναγιωτοπούλου (2008) ο. π. σ. 253

συμπεριφορές, λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο «φτωχό σε κοινωνικό κεφάλαιο εμπιστοσύνης και συνεργασίας».¹³

Κυρίαρχη μορφή συλλογικότητας, η οποία λειτουργεί από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, είναι η οικογένεια ενισχύοντας την επικράτηση ενός *άναρχου ατομικισμού*, ο οποίος υπερισχύει της συλλογικότητας λόγω έλλειψης συμφωνημένων κανόνων επίλυσης των διαφορών και στον οποίο «η ελευθερία θεωρείται συνώνυμη της πλήρους ανευθυνότητας έναντι του συνόλου, του νόμου και των άλλων».¹⁴

Η έλλειψη τέτοιων κανόνων, καθώς και η ύπαρξη εξωθεσμικών παραγόντων στην δημιουργία της κοινωνικής συναίνεσης, έχουν άμεση σχέση με την ύπαρξη φαινομένων διαφθοράς σε μεγάλο βαθμό στην δημόσια διοίκηση, καθώς και φαινομένων φοροδιαφυγής σε ατομικό ή επιχειρηματικό επίπεδο. Επιπλέον λόγω αυτών των ελλείψεων σημειώνονται εκδηλώσεις ανομικής συμπεριφοράς από διάφορες οργανώσεις της *Κοινωνίας Πολιτών*.¹⁵

Σε αυτές τις συνθήκες ο Λαός θεωρείται ότι είναι μια μάζα ατόμων όπου καθένα από αυτά προσπαθεί να προωθήσει τα συμφέροντά του όπως μπορεί,¹⁶ σε μια χώρα στην οποία παρατηρείται ένας υπέρμετρος κατανα-

λωτισμός. Αν και εισέρχονται μεγάλα ποσά από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα καταναλώνει περισσότερα από ότι παράγει και αναγκάζεται να δανείζεται συνεχώς για να καλύψει τις ανάγκες της και να πληρώσει μισθούς και συντάξεις, πριν αυτή ενταχθεί στα μνημόνια.¹⁷

¹³ Μ. Αλεξιάκης (2008) ο. π. σ. 116

¹⁴ Κ. Τσουκαλάς (2008) «Τζαμπατζήδες στην χώρα των θαυμάτων: Περί Ελλήνων στην Ελλάδα» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ, σ. 226

¹⁵ Μ. Αλεξιάκης (2008), ο. π. σ. 118-119

¹⁶ Κ. Τσουκαλάς (2008) ο. π. σ. 227

¹⁷ Μ. Αλεξιάκης (2014), ο. π. σ. 53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες που συνέβαλαν στην ελληνική κρίση

Η διεθνής οικονομική κρίση επηρέασε και την Ελλάδα. Στην χώρα μας η εισαγόμενη κρίση συνάντησε μια άλλη εγχώρια η οποία προϋπήρχε και η οποία είχε κυρίως πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά.¹⁸ Ο όρος *κρίση*, αρχαιοελληνικής προέλευσης, προέρχεται από τον χώρο της ιατρικής. Κατά τον Jürgen Habermas (1929-) ο όρος σε κοινωνικο-επιστημονικό πλαίσιο αφορά την σύγκρουση ανάμεσα στην συστημική και την κοινωνική ενσωμάτωση σε συνθήκες σύνθετων συστημάτων όπως είναι η οικονομία ή η κοινωνία.¹⁹

Η κρίση σε οικονομικό και κοινωνικό πεδίο εμφανίζεται κατά τον Anthony Giddens (1938-) όταν υπάρχει μια ασυμβατότητα ανάμεσα στις δράσεις και τις επιδιώξεις του ατόμου ή του κοινωνικού συνόλου, όταν προκύψει ανεπάρκεια πόρων για να επιτευχθεί το ζητούμενο αποτέλεσμα. Στην ελληνική περίπτωση αφορμή της κρίσης μπορεί να είναι το γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν να διατηρηθεί το βιοτικό επίπεδο στα πριν του 2010 επίπεδα. Οι κοινωνικό-οικονομικές κρίσεις περιέχουν και την αποσύνθεση των κοινωνικών δομών.²⁰

---

¹⁸ ο. π.

¹⁹ Σ Κονιόρδος (2014) «Οικονομική κρίση και κοινωνική κρίση εμπιστοσύνης» στο Σ. Ζαμπαρλούκου και Μ. Κούση (επιμ) *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πεδίο, σ. 70

²⁰ ο. π. σ. 71

Στην Ελλάδα ξεκίνησε ως μια ταμειακή κρίση του κράτους και εξελίχθηκε σε χρηματοπιστωτική λόγω της φύσης της καπιταλιστικής οικονομίας και της αυτόνομης και ισχυρής θέσης της χρηματο-οικονομίας. Η αδυναμία περεταίρω δανεισμού της Ελλάδας, σε συνδυασμό με ανάλογες εξελίξεις σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, συνέτειναν στην εκδήλωση μιας γενικότερης κρίσης στις χώρες του ευρώ. Στην χώρα μας η διάσωση συνοδεύτηκε με την υπογραφή των μνημονίων. Αυτά έχουν νεοφιλελεύθερη μορφή και αποτελούνται από μια σειρά μέτρων τα οποία έχουν επιπτώσεις τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία.²¹

Οι αλλαγές των μνημονίων είναι σημαντικές και δομικές. Αφορούν βασικές και μόνιμες όψεις της οικονομίας και της κοινωνίας, ενώ η χώρα βρίσκεται σε διαδικασία συνολικής υπανάπτυξης. Οι πολίτες αντιλαμβάνονται τις μεταβολές στον τρόπο ζωής τους καθώς και στο ότι η εργασιακή και κοινωνική τους υπόσταση υπονομεύεται και αποδυναμώνεται συνεχώς, απειλώντας με κατάρρευση την ίδια την βασική υπόστασή τους. Η κρίση έτσι καθίσταται γενική.²²

Ένα στοιχείο που καταγράφεται στην Ελλάδα λόγω της κρίσης είναι η αύξηση της δυσπιστίας των πολιτών έναντι πολιτικών θεσμών και συγκεκριμένα έναντι των πολιτικών κομμάτων, του κοινοβουλίου και της κυβέρνησης. Οι Έλληνες πάντοτε είχαν χαμηλά ποσοστά γενικευμένης απρόσωπης εμπιστοσύνης, γεγονός που αποτυπώνεται από διάφορες μετρήσεις της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας. Η κρίση μειώνει περισσότερο τα ποσοστά αυτά.²³ Η σύγκριση μάλιστα των ποσοστών δυσπιστίας με τα αντίστοιχα των άλλων χωρών κατά τα έτη 2011 και 2012 τοποθετεί την Ελλάδα στην

²¹ ο. π. σ. 71-74

²² ο. π. σ. 80-81

²³ ο. π. σ. 84-85

πρώτη θέση, τόσο ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και ανάμεσα στις χώρες που βιώνουν κρίση.²⁴

Εμπιστοσύνη είναι η συνθήκη η οποία όταν υπάρχει δίνει την δυνατότητα ανάπτυξης κοινών διασυνδέσεων ή ιδιοτήτων στα μέλη της κοινωνίας. Αυτές στην συνέχεια, εάν διατεθούν στο κοινωνικό σύνολο, διευκολύνουν την συνεργασία των μελών του ώστε να πραγματοποιηθούν οι κοινής ωφέλειας στόχοι. Είναι δηλαδή προαπαιτούμενο για την λειτουργία μιας οργανωμένης κοινωνικής ζωής.²⁵

Στην Ελλάδα της κρίσης παρουσιάζονται φαινόμενα άρσης της κοινωνικής ε-

μπιστοσύνης. Τέτοια είναι η αποξένωση των πολιτών από τους πολιτικούς, οι εκδηλώσεις θυμού έναντι των πολιτικών, η δυσπιστία των πολιτών έναντι των θεσμών, η εκλογική απαξίωση των δύο μεγάλων κομμάτων (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) στις δύο εκλογές του 2012 και

οι μαζική απόσυρση καταθέσεων από τις τράπεζες.²⁶ Η κρίση εξελίσσεται με αυτό τον τρόπο από κρίση συστημικής ενσωμάτωσης σε κρίση κοινωνικής ενσωμάτωσης κατά τους όρους του Habermas.²⁷

Με την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας εμφανίστηκαν διάφοροι όροι στον δημόσιο διάλογο μεταξύ των οποίων και ο όρος *κοινωνική συνοχή*. Με τον όρο αυτό εννοούμε τις διεργασίες μεταξύ των μελών ή των ομάδων μιας κοινωνίας ώστε να παραμείνουν ενωμένα και να επιτύχουν τους κοινούς στόχους.²⁸

Σε περιόδους οικονομικής κρίσης υπάρχουν παράγοντες που συντελούν αρνητικά στην κοινωνική συνοχή όπως η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και των κοινωνικών παροχών, η προς τα κάτω συμπίεση των μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, η διάβρωση των ηθικών αξιών, ο κατακερματισμός

²⁴ ο. π. σ. 89

²⁵ ο. π. σ. 81-82

²⁶ ο. π. σ. 91-92

²⁷ ο. π. σ. 90

²⁸ Παναγιωτοπούλου Ρ. (2013) ο. π. σ. 156

των κοινωνικών ομάδων, η αύξηση της εγκληματικότητας, της ανεργίας και η αποδιοργάνωση των κοινωνικών σχέσεων.²⁹

Από την μεταπολίτευση και μετά η κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα δομήθηκε πάνω σε ευκαιριακές συμμαχίες κοινωνικών ομάδων με στόχο την κοινωνική και οικονομική ανέλιξη, χωρίς ηθικούς ή θεσμικούς περιορισμούς σε σχέση με το κοινωνικό σύνολο. Αυτό είχε σαν συνέπεια την αύξη-

ση της αναξιοκρατίας, της επιλεκτικής πρόσβασης σε προνόμια αλλά και την έκφραση δυσπιστίας προς τους θεσμούς.³⁰

Με την εμφάνιση της κρίσης υπήρξαν μεταβολές στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες διαβίωσης των μελών της κοινωνίας μέσα από την μεγάλη μείωση των εισοδημάτων, την μείωση των κοινωνικών παροχών και την αυξημένη φορολογία καθώς και στην εμφάνιση των μεταναστών με τα διάφορα προβλήματα ένταξής τους που προκύπτουν.³¹ Οι μεταβολές αυτές επηρεάζουν διαφορετικά τις κοινωνικές τάξεις και ομάδες με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαιρέσεις στην ελληνική κοινωνία, τόσο ταξικές όσο και ηλικιακές. Διακρίνονται ωστόσο τρεις διαφορετικές τάσεις που παραμένουν ισχυρές. Αυτές είναι:

- Η εμπιστοσύνη στην οικογένεια.
- Η αντίστροφη ανατροφοδότηση του αγροτο-αστικού συνεχούς
- Οι ατομικές επιλογές για την προστασία του βιοτικού επιπέδου.³²

Το ελληνικό κράτος είναι υπερτροφικό και διογκωμένο, σε αντίθεση με την *Κοινωνία Πολιτών* που είναι αδύναμη και ατροφική. Η προέλευση του δίπολου αυτού «ανάγεται στο «μεταπολιτευτικό κοινωνιολογικό παράδειγμα» όπως μπορούμε να αποκαλέσουμε το ερμηνευτικό σχήμα που καθιερώθηκε στις αρχές της Μεταπολίτευσης,

²⁹ ο. π. σ. 157

³⁰ ο. π. σ. 174-175

³¹ ο. π. σ. 162-167

³² ο. π. σ. 171-172

κυρίως μέσα από το έργο των Κ. Τσουκαλά και Ν. Μουζέλη». ³³ Το σχήμα αυτό διαμορφώθηκε λόγω των πελατειακών σχέσεων και της «ατομικής ή κομματικής πατρωνίας». ³⁴

Η συμμετοχή στην *Κοινωνία των Πολιτών* δεν είναι υποχρεωτική και δεν επικρατεί η λογική της κυριαρχίας που συναντάμε στο κράτος, ούτε του κέρδους που διέπει την αγορά. Δεν περιλαμβάνει ομάδες ή κινήματα που περιλαμβάνονται σε ένα σύγχρονο κράτος-έθνος όπως ένας εκδρομικός σύλλογος. Αντίθετα περιλαμβάνονται τα συνδικάτα, αν και έχουν ανταγωνιστικό χαρακτήρα. Η *Κοινωνία Πολιτών* συντελεί στην εδραίωση και τον εμπλουτισμό της Δημοκρατίας, ³⁵ με την ενεργή παρέμβαση των πολιτών στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα.

Η εικόνα της ισχνής και ατροφικής *Κοινωνίας Πολιτών* φαίνεται να αντιστρέφεται με την κρίση. Η απαξίωση των κομμάτων και της Πολιτικής δημιούργησε συνθήκες ανάπτυξης της δράσης της με την ταυτόχρονη ανεξαρτητοποίηση της από την επιρροή τους. Ο κίνδυνος τώρα που διαφαίνεται είναι η ίδια η δράση της που ορισμένες φορές παίρνει μη-νόμιμες μορφές. ³⁶

Συμπερασματικά ως κύριες αιτίες της κοινωνικο-πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα μπορούμε να εντοπίσουμε:

1. Την έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς.
2. Την ρήξη της κοινωνικής συνοχής
3. Την ασθενή *Κοινωνία Πολιτών*.

Κατά την γνώμη μας όμως η έλλειψη εμπιστοσύνης είναι η καθοριστική αιτία, διότι με την αποκατάστασή της είναι δυνατόν να δημιουργηθούν συνθήκες, ώστε μέσω της ανάδειξης της *Κοινωνίας Πολιτών*, να αποκατασταθεί η κοινωνική συνοχή.

³³ Γ. Βούλγαρης (2006) «Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 28, σ. 7

³⁴ ο. π. σ 9

³⁵ Δ. Σωτηρόπουλος (2014) «Το διπρόσωπο κεφάλι του Ιανού: Η Κοινωνία Πολιτών στην Ελλάδα πριν και μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 42, σ. 12-14

³⁶ ο. π. σ. 29

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην μελέτη αυτή ασχοληθήκαμε με την ανάδειξη των αιτίων της κοινωνικής και πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα. Αρχικά παρουσιάσαμε τα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής πραγματικότητας και στην συνέχεια ασχοληθήκαμε με ορισμένα ιδιαίτερα φαινόμενα της ελληνικής κοινωνίας, όπως την έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς, την έλλειψη κοινωνικής συνοχής και την προβληματική ύπαρξη της *Κοινωνίας Πολιτών*.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση θεωρήσαμε ότι η βασική αιτία της παρατεταμένης κρίσης στην Ελλάδα, όσον αφορά την κοινωνική και πολιτική διάστασή της, είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς, λόγω της ρήξης των πελατειακών σχέσεων που υπήρχαν από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα, μέσω της εφαρμογής των μνημονίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μ. Αλεξιάκης (2008), «Καθένας για τον εαυτό του και όλοι εναντίον όλων: Θέσμιση του δημόσιου χώρου, πολιτική κουλτούρα και κοινωνικές συγκρούσεις στην Ελλάδα» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ.
- Αλεξιάκης Μ (2014) , «Παγκόσμια οικονομική κρίση και Ελλάδα της πολιτισμικής και πολιτικής παρακμής», στο Σ. Ζαμπαρούκου και Μ Κούση (επιμ) *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πεδίο.
- Βούλγαρης Γ (2006) «Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 28.
- Κονιόρδος Σ (2014) «Οικονομική κρίση και κοινωνική κρίση εμπιστοσύνης» στο Σ. Ζαμπαρούκου και Μ. Κούση (επιμ) *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*, Αθήνα, Πεδίο.
- Παναγιωτοπούλου Ρ (2008) «Ορθολογικές ατομοκεντρικές πρακτικές στα πλαίσια ενός 'ανορθολογικού' πολιτικού συστήματος» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ..
- Παναγιωτοπούλου Ρ (2013), «Κοινωνική συνοχή στην εποχή της οικονομικής κρίσης», Κοινωνιολογική Επιθεώρηση, τευχ. 1.
- Σωτηρόπουλος Δ.(2014) «Το διπρόσωπο κεφάλι του Ιανού: Η Κοινωνία Πολιτών στην Ελλάδα πριν και μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τ. 42.
- Τσουκαλάς Κ. (2008) «Τζαμπατζήδες στην χώρα των θαυμάτων: Περί Ελλήνων στην Ελλάδα» στο Σ. Κονιόρδος (επιμ) *Ανθολόγιο Όψεις της σύγχρονης ελληνικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας*, Πάτρα, ΕΑΠ.